

PRED 70 ROKMI VZNIKOL SLOVENSKÝ ÚSTAV V CLEVELANDE

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The Slovak Institute in the North American city of Cleveland, Ohio, was established on 15th September 1952, symbolically chosen because it is the Feast of Our Lady of Seven Sorrows. Cleveland was one of the most important centres and strongholds of the Slovak emigrant community. It was the cradle for important expatriate organisations (Prvá katolícka slovenská jednota [First Catholic Slovak Society], 1890; Prvá katolícka slovenská ženská jednota [First Catholic Slovak Women's Society], 1892; Slovenská liga v Amerike [Slovak League in America], 1907) and the headquarters of many newspapers and magazines (*Jednota* [Society], *Ženská jednota* [Women's Society], *Slovenské noviny* [Slovak Newspaper], later the cultural journal *Most* [Bridge] and others). The article reflects on the 70th anniversary of the foundation of the Slovak Institute in Cleveland, which conducted systematic organisational, publishing, research, literary, archival and documentation activities throughout its existence. A part of the library and archival collections of this institute are now stored in the Slovak National Library.

Keywords: Slovak Institute in Cleveland; archive collections; expatriate organisations

Založenie Slovenského ústavu v Clevelande (15. 9. 1952). Sprava: Mikuláš Šprinc, Jozef G. Cincík, Teodor J. Kojiš, František Hrušovský, Karol Strmeň, Andrej Pír. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Dňa 15. septembra 1952, symbolicky na sviatok Sedembolestnej Panny Márie – patrónky Slovenska, bol v severoamerickom meste Cleveland (štát Ohio) založený Slovenský ústav. Nedávne 70. výročie vzniku predstavuje vhodnú príležitosť osvetliť jeho všestranné aktivity a celkový význam v kontexte slovenského kultúrneho, literárneho, vedeckého a duchovného života v zahraničí. Hádám ani netreba uvádzať, že o už uzavretej činnosti, respektíve samotnej existencii tohto ústavu vie na Slovensku len málokto.

Mesto Cleveland patrilo medzi najväčšie centrá a bašty slovenských vysťahovalcov. Bolo kolískou významných krajských organizácií (Prvá katolícka slovenská jednota, 1890; Prvá katolícka slovenská ženská jednota, 1892; Slovenská liga v Amerike, 1907) a sídlom redakcie mnohých novín a časopisov (*Jednota*, *Ženská jednota*, *Slovenské noviny*, neskôr kultúrne periodikum *Most* a iné). Nemohlo teda ísť o žiadnu náhodu, že práve v Clevelande vzniklo

prvé kultúrne a dokumentačné stredisko amerických krajanov, nesúce názov Slovenský ústav. Ideou založiť takúto ustanovizeň sa zaoberali americko-slovenskí dejatelia už pri založení Matice slovenskej v Amerike (1893). Nedostatok slovenskej inteligencie v zámorí a borba o každodennú holú existenciu vysťahovalcov zákonite spôsobili oddiaľovanie realizácie tejto myšlienky. Vhodný čas nastal až s príchodom novej emigračnej vlny po roku 1945.

PRÍPRAVNÁ FÁZA

V duchu vytrvalého úsilia katolíckeho kňaza a ikonického krajského dejateľa Štefana Furdeka spájať cirkevný a národný život začali uvedomelí benediktíni slovenského pôvodu v Kláštore sv. Andreja Svorada v Clevelande už od roku 1921 pripravovať základy budúceho kultúrneho a dokumentačného

strediska. Prvým krokom bolo sústreďovanie najprv náboženskej a neskôr i svetskej slovenskej literatúry pod jednou strechou. Kláštor sa stal v roku 1929 samostatným priorátom, neskôr (1934) bol povýšený na Opátstvo sv. Andreja Svorada.

Meritórne k budovaniu fondu bibliotéky prispela v roku 1935 delegácia Matice slovenskej, vedená správcom Jozefom Cígerom Hronským, ktorá darovala kláštoru publikácie a časopisy. Ako uvádza znalkyňa témy Lubica Bartalská, „*postupne sa do kláštornej knižnice dostávali aj tituly vydané Slovákmi žijúcimi v Amerike, publikácie o Slovákoch v Amerike, tlače amerických Slovákov a po roku 1945 aj exilová literatúra. Finálnu tvár však nadobudlo dokumentačné stredisko až po príchode výrazných tvorivých osobností z radov emigrantov, ktorí prišli do Clevelandu po druhej svetovej vojne.*“ Doplníme v tejto súvislosti, že vďaka ústretovosti a veľkorysosti opátstva mohli niektorí exulanti pedagogicky účinkovať na jeho Vyššej benediktínskej škole.

Exilový intelektuálny výkvet stál pred zložitou úlohou pripraviť koncept slobodnej slovenskej kultúry v Amerike. Závěry by sa dali zhrnúť nasledovne:

- a) slovenská kultúra sa zásadnejšie včlení do štruktúry organizovaného spolkového života (tým, prirodzene, aj do tlačových orgánov jednotlivých korporácií, vydavateľstiev a pod.);
- b) vzniknú nové kultúrne organizácie a špecializované časopisy (s cieľom nadviazať na ich niekdajšiu činnosť na Slovensku, kde boli ateistickým komunistickým režimom mocensky zlikvidované).

Prezentácia programových aktivít a celkovej činnosti sa mala uskutočniť v štyroch základných rovinách:

- a) edičnej (vydávanie diel exilových autorov z oblasti slovenskej histórie, politiky, beletrie a populárno-vedeckej literatúry, vydávanie časopisov zborníkov, pamätných spisov);
- b) publikačnej (v krajskej tlači, kultúrnych a literárnych periodikách, vedeckých zborníkoch, kalendároch, almanachoch a pod.);
- c) propagačnej (prednášky, vystúpenia v médiách, manifesty, politické deklarácie z hľadiska obrany práv idey slovenskej štátnosti);
- d) organizačnej (usporadúvanie Slovenských dní, jubilejných akadémií, organizačná príprava kultúrnych spolkov a inštitúcií na koncentrovanie tvorivých pracovníkov v exile a účinkovanie v západnom svete).

KONŠTITUOVANIE ÚSTAVU

Mimoriadne ambiciózny projekt mal naštartovať založenie Slovenského ústavu v Clevelande – „jedného z najväčších stredísk slobodnej slovenskej kultúry s pôsobnosťou pre celú emigráciu“. Zakladateľmi ústavu boli opát Opátstva sv. Andreja Svorada **Teodor J. Kojiš** (1909 – 1984), benediktínsky kňaz a horlivý rodolub **Andrej Pír** (1909 – 2003), historik a pedagóg **František Hrušovský** (1903 – 1956), básnici, prekladatelia a pedagógovia **Karol Strmeň** (1921 – 1994) a **Mikuláš Šprinc** (1914 – 1986), kunsthistorik a výtvarník **Jozef G. Cincík** (1909 – 1992). Koordinovaným úsilím spoločne vytvorili funkčnú inštitúciu, ktorá erudovane a zodpovedne dokumentovala, ochraňovala a zveľaďovala kultúrne dedičstvo Slovákov žijúcich v zahraničí (knihy, noviny, časopisy, manuskripty a rozličné písomnosti, bohatý archívny materiál, v menšej miere výtvarné diela a iné artefakty).

Činorodý opát Kojiš vydal 15. septembra 1952 zakladaciu listinu, v ktorej bolo uvedené: „*Ja, Teodor Kojiš, OSB, opát kláštora sv. Andreja Svorada a predseda Benediktínskej Vyššej školy v Clevelande, Ohio, pokračujúc v tradícii rehole sv. Benedikta, ktorá v našej krajine a v každom veku mala veľký podiel na budovaní kresťanskej civilizácie, povzbudený príkladom všetkých benediktínskych kláštorov, ktoré popri službe Bohu boli aj dielňami vedy, literatúry a umenia, a majúc pred očami kultúrne potreby a duchovný pokrok Slovákov v Amerike, rozhodol som sa založiť pri kláštore sv. Andreja Svorada Slovenský ústav, aby vykonával také úlohy, ktoré ani sám kláštor sv. Svorada, ako ustanovizeň rehoľná a vzdelávacia plniť nemôže, ale ktoré tvoria kultúrny program slovenských benediktínov.*“

RIADITELIA

Štatút Slovenského ústavu definoval štyri konkrétne oblasti pôsobnosti:

- „1. Zhromažďovať všetky tlačou vydané písomnosti, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom dotýkajú života Slovákov v Amerike, a opatrovať ich v knižnici ústavu;
2. Zhromažďovať písomnosti pochodiace od slovenských ustanovizní alebo jednotlivcov, ktoré majú hodnotu historického materiálu a budú tvoriť archív Slovenského ústavu;

3. *Zhromažďovať a opatrovať fotografický, filmový, kartografický, obrázkový a hudobný materiál, ktorý súvisí so životom amerických Slovákov;*
4. *Zhromažďovať a opatrovať také pamiatkové predmety, ktoré majú dokumentárnu, historickú alebo umeleckú hodnotu, a budú tvoriť muzeálnu zbierku Slovenského ústavu.“*

Nadriadeným Slovenského ústavu, ktorého aktivity finančne podporovali krajanské spolky, bol podľa štatútu vždy opát Opátstva sv. Andreja Svorada. Bezprostredne po svojom vzniku mala už inštitúcia vypracované konkrétne projekty na záchranu kultúrneho dedičstva Slovákov v Amerike. Náhla smrť historika **Františka Hrušovského** – prvého riaditeľa ústavu – bola tvrdým zásahom do jeho činnosti a zamýšľaných plánov. Vedenie ustanovizne prevzal krátko po Hrušovského skone historik, autor literatúry faktu, publicista a redaktor **Konštantín Čulen** (1956). Počas dvojročného účinkovania v riaditeľskej funkcii stihol pripraviť zo získaného dokumentačného materiálu a fotografií výstavu k 50. jubileu založenia Slovenskej ligy v Amerike. Neúnavne sústreďoval materiály k biografiam významných osobností (výstrižky z novín a časopisov, excerptovanie dostupnej literatúry a pod.), ktoré mali slúžiť ako podklady k vzniku knižných diel o amerických Slovákoch. Čulenova rezignácia, ktorá prišla po nezhodách s nadriadenými, znamenala tak pre ústav, ako i celú slovensko-americkú historiografiu ďalšiu veľkú stratu.

Andrej Pír, benediktínsky kňaz so slovenskými koreňmi (otec pochádzal z Borinky na Záhorí), prevzal riadenie inštitúcie v roku 1958. Ukázalo sa, že to bola najlepšia voľba. Slovenský ústav ako dokumentačné stredisko s knižnicou, bohatou národnou, edičnou a kultúrnou činnosťou prosperoval pod jeho direktorskou taktovkou až do začiatku 90. rokov minulého storočia. Vysoký vek rev. Píra, jeho kláštorne povinnosti, pomaly vymierajúca generácia povojnových tvorivých emigrantov a v neposlednom rade i eufória zo splneného sna o slobodnom demokratickom Slovensku viedli riaditeľa ústavu začiatkom deväťdesiatych rokov k rozhodnutiu darovať časť dokumentačných zbierok Matici slovenskej. V ďalšom období sa inštitúcia pod vedením **Andreja Hudáka** orientovala hlavne na zabezpečovanie kultúrnych a spoločenských programov pre clevelandských Slovákov.

KULTÚRNE AKTIVITY

Založením Slovenského ústavu nadobudla kultúrna činnosť krajanov v zámorí kvalitatívne nový rozmer. Úzka kooperácia s ďalšími organizáciami vyústila do realizácie množstva akcií, ktorými sa slovenský element zviditeľnil tak progresívne, že enormne vzrástol interes potomkov amerických Slovákov o vlastný pôvod. Agilní členovia ústavu oživili vysielanie rozhlasového programu Slovenského rádiového klubu v Clevelande prednáškami o najnovších dejinách Slovenska. Erudované prednášky o slovenskej literatúre, histórii a umení organizovali aj medzi študentmi Vyššej benediktínskej školy, ktorú navštevovali zväčša potomkovia vystažovalcov.

Bohatý slovenský život začali čoraz viac registrovať aj predstavitelia mesta Cleveland i štátu Ohio. Každoročne boli, napríklad v rámci Dňa osobností, vyznamenávaní na clevelandskej radnici aj reprezentanti tamojších Slovákov. Obísť nemožno ani fakt, že na pôde benediktínskeho opátstva a Slovenského ústavu sa často stretávali nielen krajanovia z USA a Kanady, ale i mnohých ďalších krajín (Argentína, Austrália, Európa). Taktiež vznikol priestor na redigovanie a vydávanie týždenníka *Slovenské noviny* (1949 – 1959), od konca roku 1953 pripravoval Mikuláš Šprinc časopis o slovenskej kultúre *Most*, Karol Strmeň až do svojej smrti zostavoval náboženské periodikum *Ave Maria*. Za zmienku rozhodne stojí aj konštituovanie Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí (1956); jeho prvým predsedom bol básnik a prekladateľ Andrej Žarnov, výkonným tajomníkom neúnavný Mikuláš Šprinc.

AKVIZÍCIE

Fondy Slovenského ústavu obohatili v časoch najväčšieho rozkvetu (50. – 60. roky 20. storočia) písomné pozostalosti a osobné archívy výrazných reprezentantov krajanského hnutia v zámorí. Mimoriadne cennou akvizíciou bola písomná pozostalosť dlhoročného tajomníka Slovenskej ligy v Amerike Jána Kocúra (1922 – 1948). Neskôr sa v ústave koncentrovali hlavne spisy a archívy slovenských farností, ktoré zasielali pozostalí ich duchovných správcov. Zväčša išlo o knižné zbierky, príležitostné tlačovi-

ny, manuskripty a fotografie (náboženská literatúra, modlitebné knižky, spevníky, rôzne brožúry, bulletin, plagáty, pozvánky, korešpondencia a i.).

Ústav zhromažďoval tiež rukopisné pozostalosti Slovákov, ktorí emigrovali do zámoria po roku 1945. Konštantín Čulen daroval bohatý dokumentačný materiál k biografiám osobností krajanského života v USA a Kanade, respektíve k pripravovaným dejinám amerických Slovákov. Časť písomností, knižné vydania, periodiká a drobná tlač – prevažne z duplikátov fondu inštitúcie – bola po Nežnej revolúcii prevezená na Slovensko ako dar Matici slovenskej. Hodnotné dokumentačné materiály, archív Jána Kocúra a ďalšie memorabilie venoval ústav po skončení reprezentatívnej expozície, inštalovanej v Bratislave pri príležitosti 90. jubilea vzniku Slovenskej ligy v Amerike (1997), Slovenskému národnému archívu.

BIBLIOTÉKA

Knižnica Slovenského ústavu v Clevelande obsahovala bohatú zbierku titulov (okolo 20 000 zväzkov), pričom dominovala produkcia krajanov žijúcich v USA a Kanade. Uchovávali sa predovšetkým spolkové vydania, pamätnice, kalendáre, periodiká, náboženská, umelecká i historická literatúra, drobné tlače a podobne. Publikácie a dokumenty sa získavali zo súkromných knižníc osobností americko-slovenského života, napríklad Miloša Klementa Mlynaroviča, Jána Dendúra, Konštantína Čulena, Mikuláša Šprinca, Jána Okála a iných.

Bibliotéka inštitúcie sústreďovala tiež rozsiahlu kolekciu exilovej tlače, knižné vydania exulantov z ďalších zámorských krajín i zo západnej Európy, literatúru vydávanú Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ako aj inojazyčné publikácie slovacikálneho charakteru (najmä anglické).

VYDAVATEĽSKÁ ČINNOSŤ

Získané dokumenty koncentrované vo fondoch Slovenského ústavu slúžili ako kľúčový pramenný materiál bádateľom, literárnym tvorcom a publicistom pri koncipovaní monografií, populárno-vedeckých publikácií, zborníkov, antológií a štúdií. Mikuláš Šprinc takto vydal zbierku *Svätý Andrej Svorad* (1952), Fran-

tišek Hrušovský monografie *Slovenské rehole v Amerike* (1955) a *Benediktínske opátstvo sv. Andreja Svorada* (1955), Karol Strmeň preklad *Nového zákona (Nový zákon Pána nášho Ježiša Krista, 1954)*, Jozef M. Kirschbaum titul *Náš boj o samostatnosť Slovenska* (1957), Ján Rekem knihu *Slovak literature and National Consciousness before Anton Bernolak* (1964) atď.

Pod hlavičkou Slovenského ústavu v Clevelande vyšlo aj niekoľko básnických zbierok Mikuláša Šprinca (*Tvárou proti slnku, 1955; Cesty a osudy, 1956; Z poludnia a poľnoci, 1960; Mladosť orla, 1962*), kniha veršov Karola Strmeňa *Čakajú nivy jar* (1963) a mnohé ďalšie tituly. Medzi pozoruhodné edičné opusy patrí bezpochyby aj vydanie mapy Slovenska, ktorú zhotovil František Hrušovský (1954), štúdia Jozefa Cígera Hronského *Dve slovenské Ameriky* (Edícia *Svetlá*, Buenos Aires 1958), zbierka vianočných kolied *Slovak Christmas Carols*, ktorú zostavil Jozef Ďuriš (1954). Evidujeme tiež, že od jesene 1960 (od čísla 3 – 4) do roku 1986 vychádzal zásluhou Slovenského ústavu aj kultúrny časopis *Most*. Celý ten dlhý čas ho redigoval Mikuláš Šprinc (niekedy s pomocou K. Strmeňa).

Keď vznikol Slovenský ústav v Ríme (1963), ktorý založili a finančne štedro dotovali krajanské katolícke organizácie z USA, začala vydavateľská činnosť v Clevelande postupne ochabovať. Edičné aktivity sa sústreďovali viac do Ríma, kde vychádzali knihy v niekoľkých rečiach (kvôli prístupnosti širokej čitateľskej verejnosti po celom svete). V priebehu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov sa na publikáciách uvádzali obidve zložky ústavu: Slovenský ústav, Cleveland – Rím. Rozhodne treba uviesť, že od roku 1961 tu vychádzala aj slovacikálna vedecká ročenka *Slovak Studies*, ktorej hlavným cieľom bolo šíriť vedomosti o slovenskej histórii, kultúre a duchovných hodnotách vo svetových jazykoch (predovšetkým v angličtine, ale i vo francúzštine a nemčine). Medzinárodná odborná verejnosť mala vďaka tejto ročenke k dispozícii mnohostranné, komunistickou ideológiou nezaťažené poznatky a reflexie slovenských politických, duchovných aj kultúrnych dejín.

DÔVETOK

Zásluhou nesmiernej obetavosti i kompetentnosti slovenských benediktínov a vzdelancov z radov exulantov sa zachránilo v Slovenskom ústave v Clevelande mnoho vzácnych knižných vydaní, tlačí a ar-

chívnych materiálov rôznych korporácií a farností. Knižné zbierky a dokumenty, prevezené na Slovensko, obohatili fondy Matice slovenskej (Krajanské múzeum), Slovenskej národnej knižnice i Slovenského národného archívu.

Hoci Slovenský ústav v Clevelande svoju misiu ohľadne záchrany kultúrneho dedičstva Slovákov v Amerike zavŕšil už dávnejšie, doteraz zostáva veľa nedopovedaného. Sedemdesiate výročie založenia

ústavu nám odkazuje, aby sme nezabudli na dlhodobú šlachetnú činnosť slovenských vzdelancov, aktivistov a dobrovoľníkov, ktorí síce žili ďaleko od brehov materskej vlasti, ale celý čas boli integrálnou súčasťou jej národného organizmu. Bez ich unikátneho vkladu by bolo kultúrne dedičstvo Slovákov výrazne chudobnejšie. Nič na uvedenom tvrdení nemôže zmeniť ani do očí bijúca ignorancia a nezáujem zo strany kompetentných domácich úradov a inštitúcií.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

BARTALSKÁ, Ľubica. 2001. *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, s. 252 – 285. ISBN 80-88841-18-6.

CABADAJ, Peter. 2002. *Slovenský literárny exil 1939 – 1990*. Martin : Matica slovenská, s. 47 – 50. ISBN 80-7090-647-2.

CHOVAN-REHÁK, Juraj – GRÁCOVÁ, Genovéva – MARUNIAK, Peter. 1998. *Slovenský povojnový exil*. Martin : Matica slovenská, s. 237 – 244, 370 – 373.